

КИРИЛ И МЕТОДИЙ

ИСТОРИЧЕСКО ИЗСЛЕДВАНЕ ВЪРХУ ХРИСТИЯНИЗАЦИЯТА НА СЛАВЯНИТЕ (Фрагмент)

Луи Леже

Най-старият славянски ръкопис, първото евангелие на кирилица, чиято година на създаване е известна, е Остромировото евангелие, преписано през 1057 година за Новгородския посадник⁷. Първото глаголическо евангелие – Асеманиевото⁸, не е създадено преди XI век. Най-ранният превод на *Деяния на апостолите* (български ръкопис) е от XII век, фрагмент от Псалтир от XI век се намира в Русия. Никой от множеството ръкописи, познати в Русия, България, Бохемия, Хърватия, Италия, не е датиран преди XI век с изключение може би на няколко глаголически литургически фрагмента, открити в Прага през 1855 г. и които Шафарик⁹ отнася към X век¹⁰. Най-старият пълен превод на Библията е от 1499 г.

Остромировото и Асеманиевото евангелие са засега единствените документи, на които може да се позове филологът, за да потърси първичния текст, създаден от Кирил и Методий, но нищо не му подсказва каква връзка може да съществува между тези преписи и оригинала. Между тях самите съществуват показателни различия, тъй като представят различни *редакции*. По-късно, когато скрупулъзно се съпоставят всички текстове, ще може да се възстанови, макар и приблизително, първичната редакция, но тази работа още не е осъществена.

Всичко това естествено ни отвежда към разглеждането на втория¹¹ въпрос: на какъв език пишат Кирил и Методий и какво трябва да се

⁷ Публикувано от Востоков (Санкт Петербург, 1844). – Б. а. Александър Христофорович Востоков (1781 – 1864) – руски филолог славист, писател и преводач. С понятието „посадник“ са назовавали през XI в. наместниците на киевския княз в Новгород, които управлявали града и областта от негово име. Остромир бил „посадник“ на княз Изяслав Ярославич. – Б. ред.

⁸ Публикувано от доктор Рачки (Аграм, 1865). – Б. а. Франьо Рачки (Franjo Rački, 1828 – 1894) – хърватски историк и общественик, автор на изследвания за живота и дейността на Кирил и Методий, за славянските азбуки и др. Изданието на Асеманиевото евангелие (1865), което той подготвя, остава едно от най-значимите издания на този паметник. – Б. ред.

⁹ Павел Йозеф Шафарик (Pavel Josef Šafárik, 1795 – 1861) – словашки и чешки филолог и историк, един от основоположниците на славянската филология, голям познавач на кирило-методиевската проблематика през XIX в. – Б. ред.

¹⁰ *Glagolitische fragmente*, etc. (Prag., 1857). – Б. а.

¹¹ На първите страници от частта, озаглавена *Кирил и Методий*, Леже формулира три основни въпроса, които възнамерява да разгледа „възможно най-ясно и най-опростено“: 1) кои

разбира под понятието *славянски*, който и досега се използва от руската, сръбската, българската и други църкви?

Да кажем най-напред какво значи старославянски (*slavon*), или по-точно църковнославянски език (*cirkovny, kirchenslavisch* – к. а.), а след това ще потърсим отговор на въпроса откъде произхожда.

Съвременните живи славянски езици са девет, които славянските филолози, например Добровски¹², разделят най-общо на две семейства. Приемам това разделение, без да го коментирам, тъй като не правя тук филологическо изследване.

Първото семейство включва български, словенски, хърватски, сръбски (хърватско-сръбски) и руски; второто включва словашки, чешки, полски и лужишки (или *vinde, wendisch*).

Освен тези езици съществува и друг, който все още се използва при богослужението на редица нелатински народи и се среща в множество средновековни религиозни, политически и дори литературни документи¹³. Този език изпълнява същата роля по отношение на живите славянски езици, каквато е ролята на латинския по отношение на нашите романски езици. Но има ли към тях същото отношение? Латинският е без съмнение език майка на романските езици, но същото ли е със старославянския език? Това език майка ли е, или е сестра на другите славянски езици¹⁴? Мненията на учените по този въпрос са крайно вариативни. Не бихме могли да подкрепим твърде разпространеното в миналото мнение, според което старославянският е първичният език на славянската раса. През XIX век бяха изказани твърде разнообразни философски теории. Добровски първоначално откри в старославянския език старосръбски, по-късно разпозна диалект, съставен от различни елементи – сръбско-българско-македонски. Копитар¹⁵ виждаше последователно или следите на старосръбски, или на старословенски – неговия майчин език. Шафарик се застъпва за старобългарски и за старословен-

са съчиненията, създадени от Кирил и Методий, и каква е тяхната съдба; 2) на какъв език са написани тези съчинения; 3) коя от двете азбуки – кирилицата или глаголицата, е вероятно да е била създадена от Константин-Кирил (*Cyrille et Méthode: étude historique sur la conversion des Slaves au christianisme*. Paris: A. Franck, 1868, 196). – Б. ред.

¹² Йозеф Добровски (Josef Dobrovský, 1753 – 1829) – чешки филолог и историограф, основоположник на славянската филология. – Б. ред.

¹³ Средновековните автори, като Нестор и Йоан Екзарх, наричат навсякъде този език *slavienski*: славянски. – Б. а.

¹⁴ Леже използва термина *идиоми* (idioms), който днес е натоварен с друго значение. – Б. пр.

¹⁵ Бартоломей (Йерней) Копитар (Jernej Bartol Kopitar, 1780 – 1844) – словенски филолог, автор на каринтско-панонската теория за произхода на Кирило-Методиевия език. – Б. ред.

ски, Миклошич¹⁶ – също. От една страна, съвременните филологически изследвания показваха, че разделението на славянските езици предхожда времето на Кирил и Методий. От друга страна, настоящият текст потвърждава доказателствата на филолозите, които виждат словенския и българския като най-близкородни до старославянския език¹⁷.

Нека припомним, че в епохата, която разглеждаме, в Европа все още не са се появили маджарите. Единствено славяните обитават изцяло Велика Моравия и Панония. Не бива в никакъв случай да се пренебрегва този важен факт. Да не забравяме също, че според голяма част от свидетелствата Кирил започва своя превод в Константинопол. На какъв славянски език? Очевидно на езика на славяните от (Балканския) полуостров – езика, който бива постепенно възприет от урало-алтайските българи и който приема названието български подобно на френския, произхождащ от латинския, който получава името на един германски народ. Славянин или не по рождение, Кирил е познавал този език; това е почти същият език, който се е говорил в Моравия, защото Ростислав поискал учители от Константинопол; очевидно обаче местните (диалектните) особености не пречели цялостният текст да бъде разбран от народа, за който бил предназначен. Виждаме Кирил постепенно да привлича към работата си българи (Климент) и моравци (Горазд). Те можели лесно да модифицират определени пасажки, които имали нужда от това да бъдат, ако ми бъде позволен изразът: *диалектизирани*; и Кирил със своята изумителна гениалност по отношение на езиците е могъл за кратко време да усвои особеностите на славянските езици в Моравия и Панония. Всеизвестно е, че в природата на всеки език е да бъде или да иска да стане литературен и да се издигне над провинциализмите, за да избере това, което в граматиката е най-правилно, а в лексиката – най-чисто. Не е имало подходящ човек от Кирил за тази деликатна задача. Най-старите текстове – на Остромир и на Асеманий – са на един изключително красив език, който без преувеличение можем да наречем санскрит на славяните.

¹⁶ Франц Миклошич (Franc Miklošič, 1813 – 1891) – словенски езиковед, основоположник на сравнителната граматика на славянските езици. – Б. ред.

¹⁷ Виж по този въпрос статията на М. Хатала в: *Revue de muséum de Prague*, 1855. – Б. а. Мартин Хатала (Martin Hattala, 1821 – 1903) – словашки езиковед славист. Занимава се с проблемите за отношението на старобългарския книжовен език към останалите славянски езици, за произхода и отношенията на славянските азбуки и др. Статията, която има предвид Л. Леже, е със заглавие *За отношението на езика на Кирил към днешните славянски наречия (O poměru cyrillěny k nynějším nářečím slovanským)* и е публикувана в *Časopis Musea království českého*, 29, 1855, s. 81 – 104, а същата година излиза като самостоятелна публикация (V Praze, Tisk Vetterlovské knihhtiskárny A. Renn). В статията Хатала отделя т. нар. Кирилов език от българския и от останалите славянски езици. – Б. ред.

Известно е какво се случва след смъртта на нашите апостоли: маджарите нахлули в сърцето на Славия; Моравската църква се разпаднала; панонците се оказали изолирани от българите; въпреки кризите, за които разказахме, двата езика се отдалечили: кирилският език¹⁸ и богослужение се запазили на Адриатическото крайбрежие или започнали от началната си точка в същата България, където били родени, за да влияят оттук върху целия славянски Изток. По-късно българският език се отдалечава постепенно от първичния тип, повлиява се от езиците на съседните народи, например албанския, дотолкова, че да стане почти неразпознаваем в областта на лексиката и в по-малка степен – в тази на граматиката. Колкото повече езикът на Кирил (*idiome de Cyrille*) се приближава към Киев, толкова повече се налага като религиозен и научен език на Рутения¹⁹ (*Ruthénie*), по-късно на Русия, но не запазва своята първоначална чистота. Не трябва да очакваме от монасите и от варварските князе да имат филологическите скрупули на съвременния граматик. Рутенският език малко по малко започва да се долавя изпод перото на копистите и на писателите и езикът на Кирил (*langue de Cyrille*) се свързва с един жив варварски език: в хрониката на Нестор²⁰ от XII век вече се забелязват следите на рутенизма²¹. Същото явление се наблюдава и в Сърбия. Оттук, за да използваме техническия термин, произтичат три различни редакции: българо-старославянска (*rédaction bulgaro-slavonne*), българо-сръбска и българо-руска. С възможването на Русия последната постепенно се налага в другите православни църкви. Мистичните букви на глаголицата не предотвратяват аналогичната деградация на сакралния език на Далмация. Става ясно, че когато между религиозния и говоримия език има голяма близост, първият се оставя да бъде лесно повлиян от другия. Осъществява се непрестанно взаимодействие между двата езика – живия и мъртвия: сакралният език влияе върху народния, който на свой ред прониква в него. Монахът глаголит, както и монахът от Киев, лесно замества думата с далматинско окончание със старославянско (*paléo-slave*) понятие. Единствено въведеният отскоро

¹⁸ Понятието, употребено от Леже – *cyrillique*, може да означава и кирилица, но видно е, че той има предвид езика и богослужението, въведени от Кирил. Малко по-надолу той отново говори за езика на Кирил, използвайки други изрази: *idiome de Cyrille*, *langue de Cyrille*. – Б. ред.

¹⁹ Рутения е термин, използван в латински за назоваване на земите на източните славяни. В текста на Леже зад Рутения вероятно се крие Киевска Рус, която той разграничава от Русия (*Russie*). – Б. ред.

²⁰ Хроника на Нестор, или *Повесть временных лет*, е едно от най-ранните летописни съчинения в старата руска литература, съставено около 1113 г. от Нестор, монах в Киевско-Печерския манастир. – Б. ред.

²¹ Рутенизъм – проникване на особености на местния славянски език в книжовния език. – Б. ред.

критико-аналитичен подход²² може да опази първоначалната цялост на един език, който е мъртъв, но едновременно с това и употребяем²³. По време на едно скорошно свое пътуване при южните славяни научих, че и днес в енориите, където се използва глаголицата, селският свещеник не-съзнателно замества с простонародна реч израз от свещения текст, който чете в момента²⁴. Въпреки това тези разнообразни промени не отнемат нищо от стойността на старославянските паметници: те запазват завинаги своето значение и съвременната филология постепенно успява да изчисти и да възстанови изопачените текстове.

Следователно старославянският е само един от останалите славянски езици и не може да претендира пред своите сестри за привилегията да ги предшества. Това е важно да се подчертае: негов приоритет е не само културата, но също и граматическите форми и той заслужава да бъде изучаван не само поради своята красота, но и заради материалите, които предоставя на индоевропейската филология. Дори да не е арийският²⁵ език на славяните, той е най-малкото техният санскрит²⁶ и това е роля, която никой не може да му оспори.

Превод от френски: Елена Гетова

Редакция, научна консултация и бележки: Петя Карамфилова

²² Леже използва думата „критика“, която през XIX век и в други езици се употребява в смисъл на ерудитски подход. – Б. пр.

²³ По този въпрос виж това, което споменаваме по-горе в част XIII за редакциите на глаголическите текстове. – Б. а.

²⁴ За да посочим един пример, руснаците и сърбите са премахнали назалния звук, който очевидно е съществувал в старославянския: *ien* е станало *ia*, *ion* е станало *ou* – виж Миклошич. – Б. а. Става дума за труда на Миклошич *Фонетика на старославянския език/ Lautlehre der altslovenischen Sprache*, Wien, 1850. – Б. ред.

²⁵ Арийски език (*aryaque*) – древен език, съществувал преди индоевропейските езици, които са били отъждествявани с т. нар. яфетски езици (Яфет – син на Ной) (вж. френския речник *Littre* – <https://www.littre.org/>). – Б. ред.

²⁶ Санскрит – древен книжовен език на Индия, свещен език на хиндуизма, заедно със старогръцкия и латинския – класически език за индоевропейското езикознание. Значението на думата санскрит е „обработен, съвършен“. – Б. ред.